

DOI 10.31558/2307-2318.2021.3.10УДК 331.101
JEL: A19, O10**Хаврова К.С.**

д.е.н. доцент, професор кафедри економіки та бізнесу
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
ORCID 0000-0001-9376-0700
havrova@donnuet.edu.ua

Кожухова Т.В.

д.е.н., професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
ORCID 0000-0001-6758-9890
kozhuhova@donnuet.edu.ua

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ – ГОЛОВНА УМОВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розроблено авторську модель складових людського капіталу, до якої віднесено взаємопов'язану систему категорій, а саме: «інтелектуальний капітал», «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальні ресурси» та «інтелектуальна активність персоналу». Це дозволило описати їх взаємодію та дістати висновок, що досить значна частина компонент одного є також компонентами іншого. Саме ця загальна частина складових (умовно названа інтелектуальною активністю) і реалізується в категорії «людський капітал», концептуально і термінологічно в цей момент стаючи капіталом. Ця частина включає в себе особливим чином організовану суму знань, умінь, навичок (компетенцій), що є сьогодні ключовим інтенсивним фактором забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Частини складових, які і дозволяють їх диференціювати (нематеріальні активи, фізичне і психічне здоров'я, культура, соціум, інститути та ін.), роблять менший, але все ж істотний вплив друг на друга. Також, запропонована модель відкриває нові можливості в осмисленні таких найважливіших проблем сучасного економічного світу, як розподіл доходів, розвиток креативних здібностей людини, зростання якості і рівня життя, досягнення збалансованого розвитку економіки, накопичення національного багатства, роль науки та високих технологій в загальному циклі відтворення життєвих благ, тощо.

Ключові слова: людський капітал; інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, інтелектуальні ресурси та інтелектуальна активність персоналу.

Рис. – 4, Літ. – 41.

Постановка проблеми. У сучасних умовах конкурентоспроможності національної економіки ретельного вивчення потребує людський капітал, адже всі його характеристики з погляду інтелекту, освіченості, кваліфікації, вмінь, навичок і досвіду

відіграють і відіграватимуть у майбутньому ключову роль у формуванні конкурентоспроможних національних економік. Важко не погодитися з думкою американських експертів Дж.Грейсона та К.О'Делла, що «саме людський капітал, а не заводи, устаткування і виробничі запаси є наріжним каменем конкурентоспроможності, економічного зростання та ефективності держави в умовах інформаційного суспільства [9]».

Багатоаспектність і неоднозначність тлумачення поняття «людський капітал» зумовлюють складність трактування його субстанції. На нашу думку, глибоке наукове дослідження представляється можливим тільки в рамках синергетичного контексту, в якому цікавий для нас феномен повинен вивчатися в діалектичній органічності комплексу статичних і динамічних властивостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну парадигму розвитку людського капіталу, його складових як головної умови щодо забезпечення конкурентоспроможності національної економіки завжди привертала увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, серед яких потрібно виділити: Г. Беккера, В. Гесця, Дж.Грейсона, О. Грішнову, Е. Долана, Р. Капелюшнікова, Ю. Корчагіна, Е. Лібанову, Ф. Махлупа, А. Сміта, І. Розмаїнського, К.Хаврову, С. Фішера, Л. Федулову Т. Шульца та інших. Однак ускладнення структури та механізму економічних відносин аргументувало необхідність подальших наукових досліджень у напрямі розкриття впливу людського капіталу на забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є системна характеристика людського капіталу та його складових і виявлення тенденцій його трансформацій в умовах забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Сучасні умови глобалізації світової економіки та світової політики, загальносвітові тенденції глобальної інформатизації та демократизації звернули увагу дослідників до людини і її ролі в забезпеченості конкурентоспроможності національної економіки. Як відомо, поняття «людський капітал» спочатку має суто економічний сенс. Фактично основне слово - це капітал» (лат. *capitalis* - головний), що визначається як «все, що здатне приносити дохід, або ресурси, створені людьми для виробництва товарів і послуг [3]».

Еволюційні підходи науковців до дослідження категорії «людський капітал» дають змогу констатувати, що формування теорії людського капіталу є процесом накопичення наукових поглядів та теоретико-методологічних концепцій щодо ролі й місця людини в економіці на основі поєднання і синтезу різних наукових шкіл, течій, нагромадження ідей вчених різних часів. Формування теорії відбувалося поступово під впливом науково-технічного прогресу та змін у часі соціально-економічних суспільних відносин. У ході дослідження з'ясовано, що сучасні концепції розвитку людського капіталу роблять акцент на людині як головному ресурсі й цінності розвитку суспільства. Головна увага привертається до підвищення якості людського капіталу, де фундаментом виступає впровадження навчання впродовж життя і розвиток особистості з урахуванням здібностей та можливостей. Опрацювання багатьох літературних джерел дало змогу дістатися висновку, що для чіткого усвідомлення суті поняття «людський капітал» необхідно визначити його роль і місце в ряді інших економічних категорій, а саме: «інтелектуальний капітал», «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальні ресурси» та «інтелектуальна активність». Тому вважаємо за доцільним дослідити та чітко сформулювати сутність перелічених категорій та довести синергетичний ефект їх формуючих елементів на людський капітал.

Термін «інтелектуальний капітал» вперше використав Дж.Гелбрейт в листі до М. Калецькі в 1969р., Проте широке поширення термін «інтелектуальний капітал» отримав тільки в 90-і рр. XX століття.

На думку Е. Брукінга, «інтелектуальний капітал - термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може існувати, посилюючи конкурентні переваги. Складовими частинами інтелектуального капіталу є: людські активи, інтелектуальна власність, інфраструктурні та ринкові активи. Під людськими активами мається на увазі сукупність колективних знань співробітників підприємства, їх творчих здібностей, умінь вирішувати проблеми, лідерських якостей, підприємницьких і управлінських навичок» [5].

За визначенням Т. Стюарта - «інтелектуальний капітал - це накопичені корисні знання, інтелектуальний матеріал, який сформований, закріплений за компанією і використовується для виробництва більш цінного майна. Розум стає майном, коли під впливом вільно діючої сили мозку створюється щось корисне, що має певну форму: перелік відомостей, база даних, опис процесу, тощо» [40]. У цьому визначенні простежується походження інтелектуального капіталу як результат роботи думки, результат знання.

Аналогічного підходу дотримується К. Багриновский: «визначення інтелектуального капіталу носить досить загальний характер і зазвичай має на увазі суму тих знань працівників компанії, яка забезпечує її конкурентоспроможність» [2].

Один з провідних фахівців з інтелектуального капіталу Л. Едвінсон в статті «Перспективи невловимих активів і інтелектуального капіталу» зазначає, що «сфера інтелектуального капіталу, або так звана невловима сфера стає новою сферою створення вартості в новій економіці» [34].

У визначенні В. Іноземцева «Інформація і знання, ці специфічні за своєю природою і форм участі у виробничому процесі фактори, в рамках фірм приймають вигляд інтелектуального капіталу. Інтелектуальний капітал являє собою щось на зразок «колективного мозку», що акумулює наукові й повсякденні знання працівників, інтелектуальну власність і накопичений досвід, спілкування й організаційну структуру, інформаційні мережі й імідж фірми [11]».

Складові частини інтелектуального капіталу, відповідно до точки зору В.Л. Іноземцева: перше - людський капітал, втілений у працівниках компанії у вигляді їхнього досвіду, знань, навичок, здібностей до нововведень, а також до загальної культури, філософії фірми, її внутрішнім цінностям; друге - структурний капітал, що включає патенти, ліцензії, торгові марки, організаційну структуру, бази даних, електронні мережі [11].

Під інтелектуальним капіталом того чи іншого суб'єкта Б.Б. Леонтьєв розуміє «вартість сукупності наявних у нього інтелектуальних активів, включаючи інтелектуальну власність, придбані інтелектуальні здібності та навички, а також накопичені їм бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами» [19].

Слід виокремити думку О. Кендюхова, який «визначає інтелектуальний капітал як здатність створювати нову вартість – інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людськими і машинними інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, набутими ним самостійно або залученими зі сторони як засоби створення нової вартості [12, с. 28].

В своїй роботі О. Бутнік-Сіверський визначив інтелектуальний капітал як «один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює, одночасно, властиву лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості» [6].

Як економічна категорія інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансованої інтелектуальної власності, що під час свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості [6, с. 16-27]. Слід наголосити, що під інтелектуалізацією людського капіталу зазвичай розуміється процес поступового підвищення інтелектуального рівня людського капіталу на основі синтезу інформації, загальних і професійних знань, умінь і навичок окремого індивіда, що відбувається для забезпечення відповідності сучасним умовам господарювання та отримання соціально-економічного ефекту. Результатом процесу інтелектуалізації діяльності виступають створення, формування і нагромадження людського та інтелектуального капіталу, які визначають ефективність будь-якої діяльності. Систематизовані підходи до визначення дефініції «інтелектуальний капітал» наведено на рис.1.

Аналіз еволюції теоретичних підходів поняття «інтелектуальний капітал» дозволив узагальнити, що інтелектуальний капітал являє собою вищу форму організації якісних властивостей індивіда, які складають основу інноваційної економіки у вигляді нових творчих знань, ідей, винаходів, продуктів, тощо.

Розглядаючи поняття «інтелектуальний капітал» слід докладніше зупинитися на вивченні поняття «інтелектуальні ресурси». Ресурси - фундаментальне поняття економічної теорії, що означає джерела, засоби забезпечення виробничого процесу. Розрізняють економічні (матеріальні, трудові, інтелектуальні та фінансові), природні та інформаційні ресурси.

Сучасна економічна теорія виділяє наступні якісні складові інтелектуальних ресурсів: освіта, знання, досвід, творчі здібності, мислення, система бачення, культурно-моральне виховання, які потенційно можуть бути використані для виробництва благ.

Логіко-гносеологічний аналіз інтелектуалізації економічної діяльності, а також взаємозв'язку інтелекту і інтелектуального капіталу дозволяє відзначити наступне. З одного боку, інтелектуальний капітал виступає як актуалізований інтелект. Але, з іншого боку, сам інтелект постає як продукт функціонування інтелектуального капіталу. Отже, інтелект та інтелектуальний капітал є доповнюваними категоріями і розвиток одного відбувається в результаті розвитку іншого. В даному випадку мова йде про інтелектуальний внутрішньому виробництві, полягає в творчій і цілеспрямованій діяльності людини по розвитку своїх гуманістично орієнтованих пізнавальних, розумових і творчих сил і здібностей. Їх можна поділити, по-перше, на нові ендогенні знання і навички, які збагачують інтелектуальні сили індивіда. По-друге, ці блага розглядаються в формі внутрішніх інститутів, складових «мотиваційний каркас» індивіда, а також представляють собою внутрішні норми і правила, відповідно до яких людина сама організовує і здійснює інтелектуальне внутрішнє виробництво.

Таким чином, сформований і постійно відтворений в процесі інтелектуального внутрішнього виробництва інтелект актуалізується в формі інтелектуального внутрішнього ендогенного капіталу. Створювані в процесі внутрішнього інтелектуальної творчості продукти називаються інтелектуальними внутрішніми (ендогенними) продуктами.

Однак безмежне зростання потреб людини зумовлює не тільки внутрішню, але і зовнішню форму актуалізації інтелектуальних сил. Ця актуалізація здійснюється в формі виникнення інтелектуального зовнішнього (екзогенного) капіталу, функціонування якого забезпечує створення і розширене відтворення інтелектуальних зовнішніх продуктів.

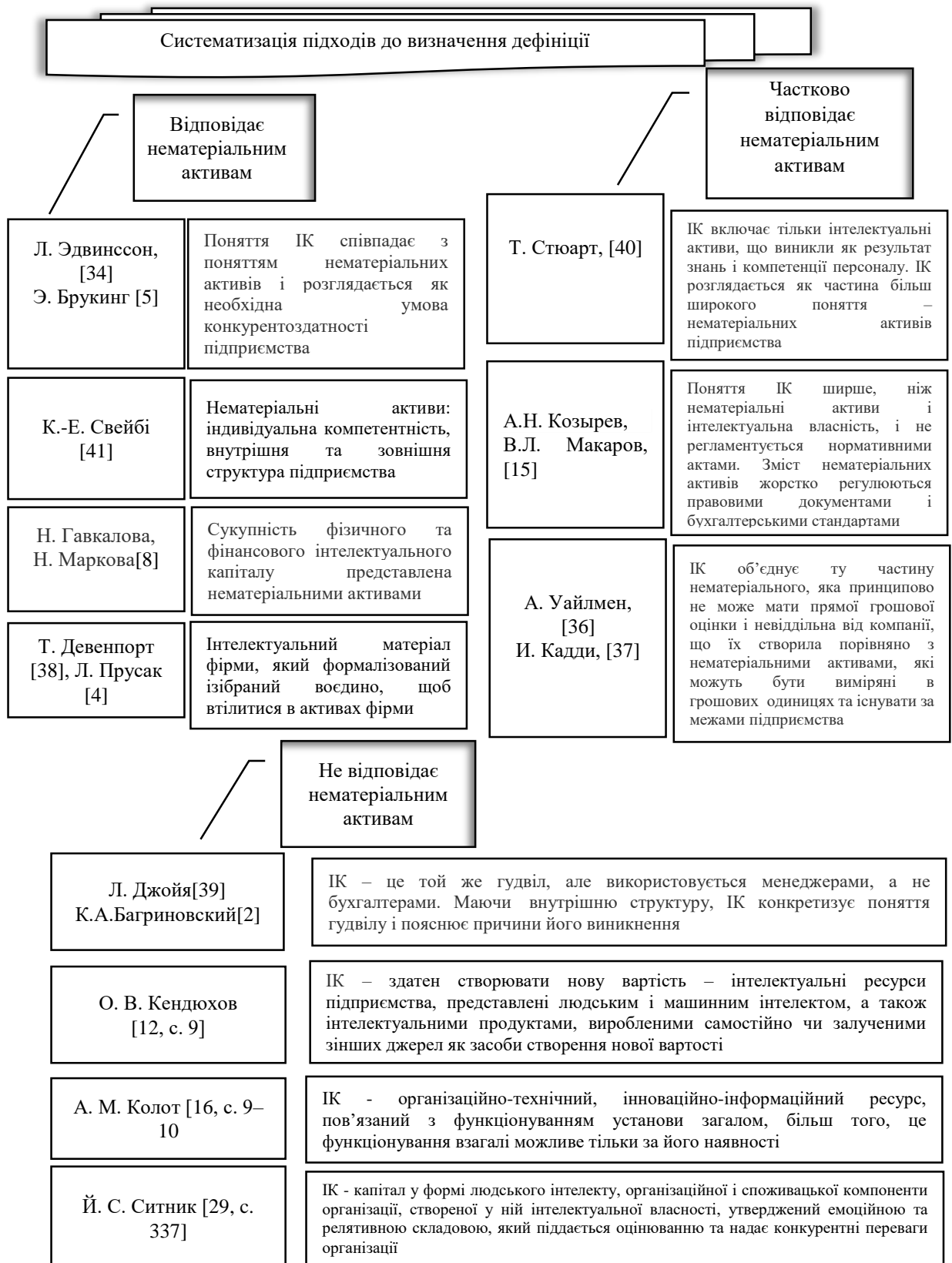

Рисунок 1. Систематизація підходів до визначення дефініції «інтелектуальний капітал»

Джерело: складено автором на основі [8; 12; 15; 16; 29; 31-41]

Структура цих продуктів складається з матеріальних і нематеріальних інтелектуальних продуктів. До недосяжним інтелектуальним продуктам відносять інноваційні ідеї, ноу-хау, нові висновки і системи уявлень, нові знання і розробки, що стали підставою для патентування та ліцензування.

Відчутні інтелектуальні продукти являють собою реалізовані ідеї, втілені ноу-хау, винаходи тощо. Дані відчутні цінності є результатом освоєння інтелектуальних невлених благ, і в цьому сенсі вони постають як результат послідовної трансформації інноваційної ідеї в відчутне нововведення.

На думку більшості авторів інтелектуальні ресурси базова умова розвитку сучасного суспільства. Так, на думку Н.І. Норіціної інтелектуальні ресурси – це «...нематеріалізовані надбання підприємства або інтегрована сукупність у вигляді знань, умінь, накопиченого досвіду, носієм яких є персонал підприємства, та результати науково-технічної діяльності, організаційно-методичних рішень за різними напрямками функціонування підприємства» [24, с. 94].

В.П. Петренко вважає, що інтелектуальні ресурси – це «...комплекс набутих особою (групою осіб) розумових здібностей, знань і навиків, а також мотивів та часу для їх ефективного використання, який оцінюється сукупними витратами для їх набуття і розширеного відтворення» [26, с. 75].

О.В. Яковлева під інтелектуальними ресурсами розуміє сукупність індивідуальних інтелектуальних потенціалів персоналу підприємства [35, с. 116].

А.В. Чорний визначає інтелектуальні ресурси як історично сформовані здібності, уміння та навички розумової діяльності, спрямовані на підтримку взаємодії процесів виникнення, становлення та зміни суб'єктів соціального буття [32, с. 47].

Вважаємо в рамках нашого дослідження найбільш прийнятною точкою зору С.Я. Кіся, який виокремлює роль інтелектуальних ресурсів у господарської діяльності підприємства, поділяє їх на активні та пасивні, що «дає змогу розглядати явище інтелектуалізації діяльності суб'єкта господарювання не тільки з позиції нагромадження інтелектуальних ресурсів, а також результатів їх використання» [14, с. 99]. Таким чином, систематизація підходів до визначення дефініції «інтелектуальні ресурси» представлена на рис. 2.

Основою формування і розвитку інтелектуальних ресурсів є «інтелектуальний потенціал».

Як визначає О.В. Тітова інтелектуальний потенціал, вбирає в себе основні властивості і одночасно має власний зміст, який визначається: наявністю і прогресивним розвитком інтелектуальної власності; становленням креативного типу мислення працівників, що формує і реалізовує основні моделі відтворення кожної конкретної економічної системи і їх сукупності; переважним формуванням в даній системі інтелектуального центру, що охоплює поступово всю сукупність чинників виробництва, розподілу, обміну і споживання [30, с. 7].

На думку С. Климова інтелектуальний потенціал підприємства означає існуючий в потенції, тобто прихований, що не проявляється, можливий. Інтелектуальний потенціал організації складається з накопиченого обсягу знань, інтелектуального рівня співробітників, досвіду інноваційної діяльності [13].

І.П. Мойсеєнко відзначає, що інтелектуальному потенціалу присущі властивості системи (інтелектуальний капітал та система управління знаннями), зв'язки та елементи (інноваційність, конкурентоздатність, енерго-інформаційність) та забезпеченість (інформаційними, функціональними та організаційними елементами)» [22].

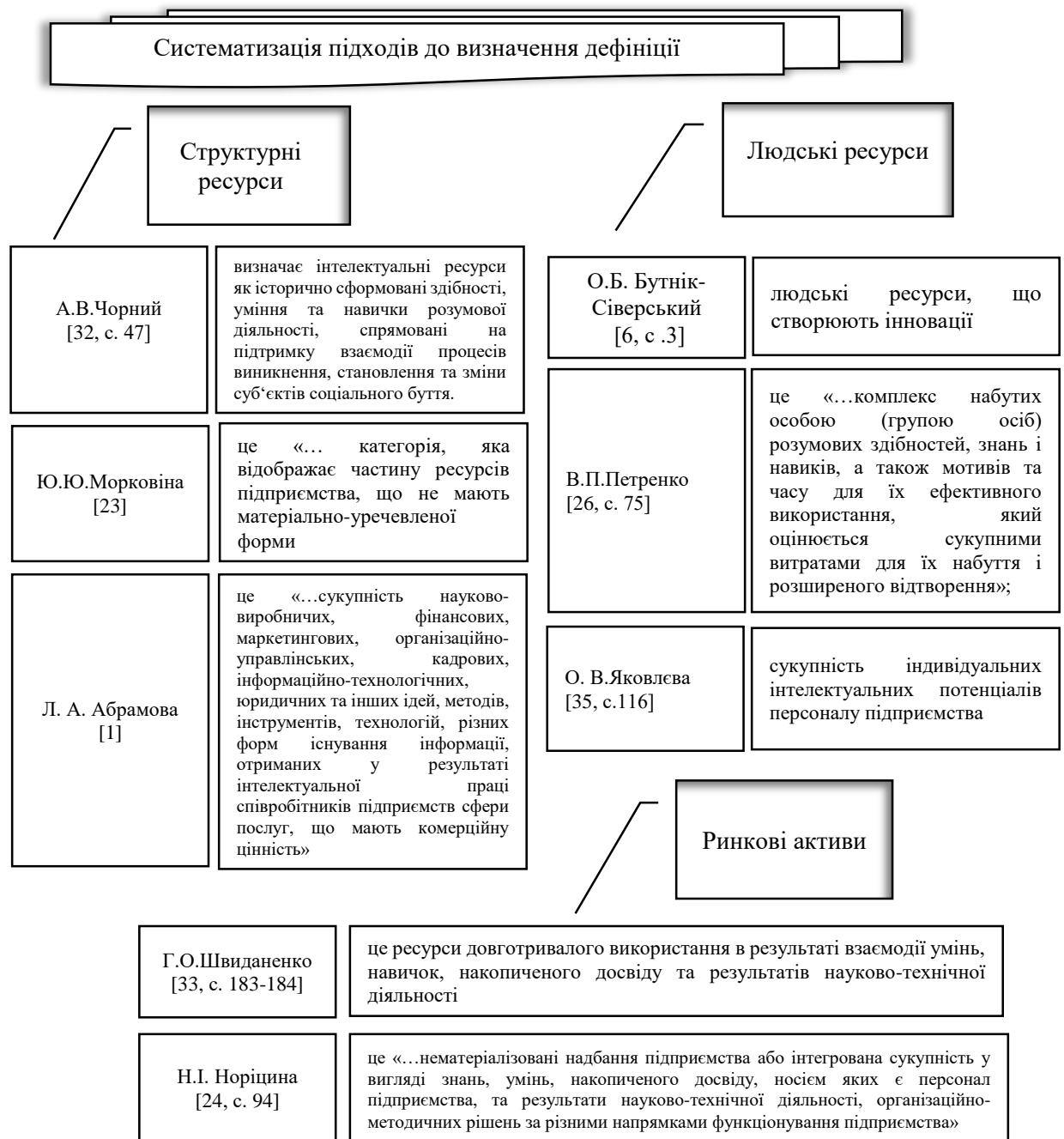

Рисунок 2. Систематизація підходів до визначення дефініції «інтелектуальні ресурси»
Джерело: складено автором на основі [1; 6; 23; 24; 26; 32; 33; 35]

Л. Левченко та О. Карпенко при дослідженні інтелектуального потенціалу підприємства виходять з точки зору інтелектуальної складової працівників фірми, тобто інтелектуальний потенціал - це «підсистема загального творчого потенціалу співробітників, органічна єдність індивідуальних інтелектуальних здібностей до відтворення нагромаджених знань і їх використання, а також реалізовані і нереалізовані креативні можливості індивідуальних інтелектів [18]». Автори визначають лише один аспект інтелектуального потенціалу підприємства, залишаючи поза увагою

ефективність управління інтелектуальними ресурсами та компетенція ми на підприємстві.

Більш розгорнуте визначення інтелектуального потенціалу надав К. Рахлін, який вважає, що до його вивчення можна підходити з різних сторін: як до сукупності людей, володарів знання, орієнтуються на пізнавальну і перетворювальну діяльність; як сукупність наукових, технічних, соціальних і культурних знань, упереджених в матеріально-технічних формах і знакових системах, які є засобом досягнення цілей суспільства [27]. Отже, систематизація підходів до визначення дефініції «інтелектуальний потенціал» також представлено на рис. 3.

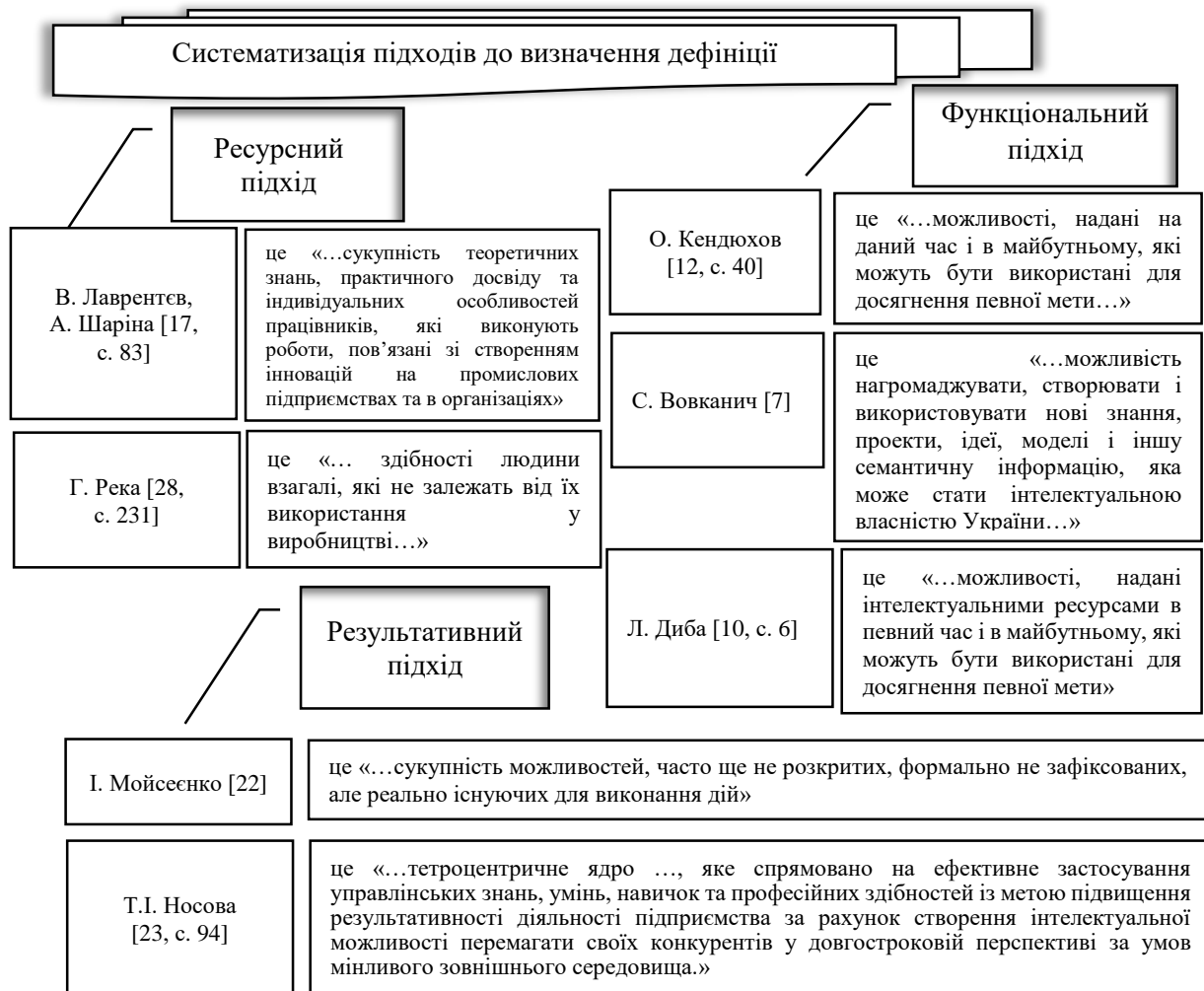

Рисунок 3. Систематизація підходів до визначення дефініції «інтелектуальний потенціал»

Джерело: складено автором на основі [7; 10; 12; 17; 22; 23; 28; 31]

Найменш дослідженою категорією, але не менш важливою на нашу думку, є категорія «інтелектуальна активність». На думку Л.І. Лукічевої «інтелектуальна активність - зміна величини ефективності творчої роботи, спрямованої на вирішення певної задачі в рамках встановленої мети » [20]. На думку авторів [21] термін «інтелектуальна активність» треба використовувати як одиницю вивчення творчого потенціалу. Інтелектуальну активність вони визначають як інтегральну властивість деякої гіпотетичної системи, основними компонентами (або підсистемами) якої є

інтелектуальні (або загальні розумові здібності) і не інтелектуальні (перш за все мотиваційні) фактори розумової діяльності. При цьому інтелектуальна активність не зводиться ні до тих, ні до інших окремо. Деякі вчені під «інтелектуальною активністю» розуміють усвідомлену, морально-орієнтовану трудову діяльність працівника [21].

Таким чином, взаємозв'язок складових людського капіталу утворюють взаємопов'язану систему категорій, що представляє собою квадрато-елементну структуру, яка дозволяє описати їх взаємодію (рис.4).

Рисунок 4. Експлікація формуючих елементів категорії «людський капітал»
Джерело: складено авторами

Незважаючи на численні праці, розглянуті в даному дослідженні, ми наполягаємо на тому, що досить значна частина компонент одного є також компонентами іншого. Саме ця загальна частина складових (умовно названа інтелектуальною активністю) і реалізується через людський капітал, концептуально і термінологічно в цей момент стаючи капіталом. Ця частина включає в себе особливим чином організовану суму знань, умінь, навичок (компетенцій), що є сьогодні ключовою інтенсивною умовою конкурентоспроможності національної економіки. Частини складових, які і дозволяють їх диференціювати (нематеріальні активи, фізичне і психічне здоров'я, культура, соціум, інститути та ін.), роблять менший, але все ж істотний вплив як друг на друга, так і на розвиток національної економіки.

Висновки. Особливістю приведеної моделі є те, що людський капітал – це не тільки умова конкурентоспроможності, а й імператив розвитку національної економіки. Саме тому взаємне зіставлення понятійного апарату досліджуваних категорій дозволило виявити між ними чітку каузальну зв'язок - вони взаємообумовлені і в їхніх взаєминах існує певна структура, ігнорувати яку не можна як з теоретичної, так і з методологічної точок зору. В країні необхідно впроваджувати концепцію інноваційного розвитку держави з акцентом на розвиток людського капіталу як головного стратегічного ресурсу підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Л. А. Эффективность использования интеллектуальных ресурсов предприятиями сферы услуг : автореф. дис. канд. экон. наук. Тольятти, 2012. 20 с.
2. Багриновский К.А., Бендиков М.А., Фролов И.Э., Хрусталева Е.Ю. *Наукоемкий сектор экономики России: состояние и особенности развития*. М.: ЦЭМИ РАН, 2001. 120с.
3. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. М.: Книжный мир, 2003. 895 с.
4. Большая Советская энциклопедия. URL: <http://slovari.yandex.ru>. (дата обращения: 20.02.2018).
5. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / пер. с англ. под ред. Л.Н. Ковалик. СПб.: Питер, 2001. 288 с.
6. Бутник-Сиверский А. Б. Интеллектуальный капитал: теоретический аспект. *Интеллектуальный капитал*. 2002. №1. С. 20–24.
7. Вовканич С. Й. Духовно-інтелектуальний потенціал України та її національна ідея. Львів: Видавництво ЛБА, 2001. 540 с.
8. Гавкалова Н. Л., Маркова Н. С. Формування та використання інтелектуального капіталу: наукове видання. Харків: Вид-во. ХНЕУ, 2006. 252 с.
9. Грейсон Дж., О' Делл К. Американский менеджмент на пороге XXI века. М., 1991
10. Диба Л. М. Сутність понять інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал як економічних категорій. *Економічний вісник університету*. 2011. Вип. 17. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Dyba.pdf.
11. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. М.: «Academia» Наук, 2002. 640с.
12. Кендюхов О. Гносеологія інтелектуального капіталу. *Економіка України*. 2003. № 4. С. 28–33.
13. Климов С. М. Интеллектуальные ресурсы общества. СПб.: ИВЭСЭП: Знание, 2010. 199 с.
14. Кісь С. Я. Управління економічною безпекою підприємств нафтогазового комплексу : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (нафтова і газова промисловість)". Івано-Франківськ, 2010. 246 URL: http://nung.edu.ua/files/attachments/disertaciya_kis_s.ya_.pdf (дата звернення: 23.03.2019).
15. Козырев А. Н., Макаров В. Л. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности. М.: РИЦ ГШ ВС РФ, 2003. 398 с.
16. Колот А. М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань. *Економічна теорія*. 2007. № 2. С. 3–13.
17. Лаврентьев В. А., Шарина А. В. Интеллектуальный потенциал предприятия: понятие, структура и направления его развития. *Креативная экономика*. 2009. № 2(26). С. 83–89.
18. Левченко Л.В., Карпенко О.А. Институциональный подход к анализу категории «интеллектуальный капитал». *Экономические науки*. 2009. № 7(56). С. 88–93.
19. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе. М.:Издательский центр «Акционер». 2002. 200с.
20. Лукичева Л.И. Интеллектуальная активность – ключевой фактор инновационного развития. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/intellektualnaya-aktivnost-klyuchevoy-faktor-innovatsionnogo-razvitiya/viewer> (дата звернення: 23.01.2020).
21. Макашева Н.П., Нестерова О.А. Обучение и развитие персонала: новые подходы и формы. *Вестник Томского государственного университета*. 2011. № 345. С.153-157.
22. Мойсеєнко І. П. Управління інтелектуальним потенціалом суб'єктів господарювання в національній економіці: : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Львів, 2010. 35 с.

23. Морковіна Ю. Сучасні підходи до визначення сутності та оцінка інтелектуальних ресурсів підприємства. URL: <http://feu.kneu.edu.ua>
24. Норіцина Н. І. Інтелектуальні ресурси підприємства: охороноздатність та оцінювання. *Вісник НМТУ. Серія Економіка*. 2011. №2(5). С. 93–102.
25. Носова Т. І. Економічна сутність категорії «інтелектуальний потенціал». *Mechanism of Economic Regulation*. 2014. №2 URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_21/TANYA_I_NOSOVAThe_Economic_Essence_of_the_Category_of_Intellectual_Potential_.pdf (дата звернення: 13.12.2019).
26. Петренко В.П. Інтелектуальні ресурси соціально-економічних систем: аспекти інноваційного управління: монографія. Івано-Франківськ: ПП Курилюк, 2009, 196 с.
27. Рахлин К. М., Серова О. Ю. Потенциал организации как основа ее конкурентоспособности. М.: Экономика, 2004. 198 с
28. Река Г.В. Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал: критерії розмежування. *Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць*. 2009. Вип. 19.1. С. 288–233.
29. Ситник Й. С. Інтелектуалізація капіталу організації та його структурування. *Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. Стратегічні імперативи сучасного менеджменту / відп. за вип. С. М. Соболев*. К.: КНЕУ, 2012. Ч. 1. С. 332–342.
30. Титова Е. В. К вопросу об инновационном развитии и ценности интеллектуального потенциала. *Экономические науки*. 2010. № 12(73). С. 7–12.
31. Хаврова К.С. Інтелектуалізація діяльності торговельних підприємства: концепція та методологія. дис. на здобуття ступеню докт. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Дніпро, 2020. URL: https://duan.edu.ua/images/head/Science/UA/Academic_Council/D_08_120_0/khavrova_dysertatsiya2.pdf
32. Чорний А. В. Інтелектуальні ресурси як об'єкт державного управління в сучасних умовах. *Реформування податкової служби України відповідно до Європейських стандартів*: наук.-практ. конф., 22 жовт. 2010 : тези доп. Ірпінь, 2010. Ч. 2. С. 401–404.
33. Швиданенко Г. О. Інтелектуальні ресурси: визначення та систематизація. URL: kneu.edu.ua (дата звернення: 23.03.2019).
34. Эдвисон Л., Мэлоун М. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании. URL: http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1429.html (дата звернення: 10.03.2019).
35. Яковлева О. В. Основні напрями управління інтелектуальними ресурсами та інтелектуальним капіталом промислового підприємства. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. №2(18). 2012. С. 116–119
36. Babin Barry J.; Darden William R.; GRIFFIN, Mitch. Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping. *Journal of Consumer Research*. 1994. V. 20. № 4. 644 p.
37. Caddy I. Intellectual Capital: Recognizing Both Assets and Liabilities. *Journal of Intellectual Capital*. 2000. Vol. 1, no. 2. PP. 129–146.
38. Davenport T. H., Prusak L. Working knowledge: How organizations manage what they know. *Harvard Business School Press*. Boston, 1998. 264 p.
39. Joia L. A. Measuring intangible corporate assets. Linking Business Strategy with Intellectual Capital. *Journal of Intellectual Capital*. 2000. Vol. 1. PP. 68–84.
40. Stewar T.A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. New York: Currency Doubleday, 1997. p. 67.

41. Sveiby K. E. The New Organizational Wealth: Managing and Measuring Knowledge Based Assets. URL: <http://www.sveiby.com/articles/MeasureIntangibleAssets.html/>. (дата звернення 15.11.2019)

REFERENCES

1. Abramova L. A. (2012). Effektivnost ispolzovaniya intellektualnykh resursov predpriyatiyami sfery uslug: avtoref. dis. kand. ekon. nauk. 20p.
2. Bagrinovsky K.A., Bendikov M.A., Frolov I.E., Khrustalev E.Yu. (2001). *Naukoyemkiy sektor ekonomiki Rossii: sostoyaniye i osobennosti razvitiya*. M.: TSEMI RAN. 120 p.
3. Borisov A.B. (2003). Bolshoy ekonomicheskiy slovar. M.: Knizhnyy mir. 895 p.
4. Bolshaya Sovetskaya entsiklopediya. URL: <http://slovari.yandex.ru>.
5. Bruking E. Intellektual'nyy kapital / per. s angl. pod red. L.N. Kovalik. SPb.: Piter, 2001. 288 p.
6. Butnik-Siverskiy A. B. (2002). Intellektualnyy kapital: teoreticheskiy aspekt. *Intellektualnyy kapital*. no 1. P. 20–24.
7. Vovkanych S. Y. (2001). Dukhovno-intellektualnyy potentsial Ukrayiny ta yiyi natsionalna ideya. Lviv: Vydavnytstvo LBA. 540 p.
8. Havkalova N. L., Markova N. S. (2006). Formuvannya ta vykorystannya intelektual'noho kapitalu: naukovye vydannya. Kharkiv: Vyd-vo. KHNEU. 252 p.
9. Greyson Dzh., O' Dell K. (1991). Amerikanskiy menedzhment na poroge XXI veka. M.
10. Dyba L. M. (2011). Sutnist ponyat intelektualnyy potentsial ta intelektualnyy kapital yak ekonomichnykh katehoriy. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*. Vyp. 17. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Dyba.pdf.
11. Inozemtsev V. L. (2002). Za predelami ekonomicheskogo obshchestva. M.: «Academia» Nauk, 640p.
12. Kendyukhov O. (2003). Hnoseolohiya intelektualnoho kapitalu. *Ekonomika Ukrayiny*. no 4. P. 28–33.
13. Klimov S. M. (2010). Intellektualnyye resursy obshchestva. SPb.: IVESEP: Znaniye, 199 p.
14. Kis S. YA. (2010). Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstv naftohazovoho kompleksu: dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy (naftova i hazova promyslovist) ». Ivano-Frankivsk. URL: http://nung.edu.ua/files/attachments/disertaciya_kis_s.ya_.pdf
15. Kozyrev A. N., Makarov V. L. (2003). Otsenka stoimosti nematerialnykh aktivov i intellektualnoy sobstvennosti. M.: RITS GSH VS RF, 398 p.
16. Kolot A. M. (2007). Innovatsiyna pratsya ta intelektualnyy kapital u systemi faktoriv formuvannya ekonomiky znan. *Ekonomichna teoriya*. no 2. P. 3–13.
17. Lavrentyev V. A., Sharina A. V. (2009). Intellektualnyy potentsial predpriyatiya: ponyatiye, struktura i napravleniya yego razvitiya. *Kreativnaya ekonomika*. no 2(26). P. 83–89.
18. Levchenko L.V., Karpenko O.A. (2009). Institutsionalnyy podkhod k analizu kategorii «intellektualnyy kapital». *Ekonomicheskiye nauki*. no 7(56). P. 88–93.
19. Leont'yev B.B. (2002). Tsena intellekta. Intellektualnyy kapital v rossiyskom biznese. M.: Izdatelskiy tsentr «Aksioner». 200p.
20. Lukicheva L.I. Intellektualnaya aktivnos – klyuchevoy faktor innovatsionnogo razvitiya. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/intellektualnaya-aktivnost-klyuchevoy-faktor-innovatsionnogo-razvitiya/viewer>
21. Makasheva N.P., Nesterova O.A. (2011). Obucheniye i razvitiye personala: novyye podkhody i formy. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*. no 345. P.153-157.

22. Moyseyenko I. P. (2010). Upravlinnya intelektualnym potentsialom subyektiv hospodaryuvannya v natsionalniy ekonomitsi: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. ek. nauk: spets. 08.00.03 «Ekonomika ta upravlinnya natsionalnym hospodarstvom». Lviv, 35 p.
23. Morkovina YU. Suchasni pidkhody do vyznachennya sutnosti ta otsinka intelektualnykh resursiv pidpryyemstva. URL: <http://feu.kneu.edu.ua>
24. Noritsyna N. I. (2011). Intelektuali resursy pidpryyemstva: okhoroноzdatnist ta otsinyuvannya. *Visnyk NMTU. Seriya Ekonomika*. №2(5). P. 93–102.
25. Nosova T. I. (2014). Ekonomichna sutnist katehoriyi «intelektualnyy potentsial». *Mechanism of Economic Regulation*. №2 URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_21/TANYA_I_NOSOVAThe_Economic_Essence_of_the_Category_of_Intellectual_Potential_.pdf
26. Petrenko V.P. (2009). Intelektualni resursy sotsialno-ekonomichnykh system: aspekty innovatsiynoho upravlinnya: monohrafiya. Ivano-Frankivs'k: PP Kurylyuk, 196 p.
27. Rakhlyn K. M., Serova O. YU. (2004). Potentsyal orhanyzatsyy kak osnova ee konkurentosposobnosti. M.: Ékonomyka, 198 p.
28. Reka H.V. (2009). Intelektualnyy kapital ta intelektualnyy potentsial: kryteriyi rozmezhuvannya. Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny: Zbirnyk naukovو-tekhnichnykh prats. Vyp. 19.1. P. 288–233.
29. Sytnyk Y. S. (2012). Intelektualizatsiya kapitalu orhanizatsiyi ta yoho strukturuvannya. Formuvannya rynkovoyi ekonomiky: zb. nauk. pr. Stratehichni imperatyvy suchasnoho menedzhmentu / vidp. za vyp. S. M. Sobol. K.: KNEU, Ch. 1. P. 332–342.
30. Titova Ye. V. (2010). K voprosu ob innovatsionnom razvitii i tsennosti intellektual'nogo potentsiala. *Ekonomicheskkiye nauki*. no 12(73). P. 7–12.
31. Khavrova K.S. (2020). Intelektualizatsiya diyalnosti torhovelynykh pidpryyemstva: kontseptsiya ta metodolohiya. dys. na zdobuttya stupenyu dokt. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy (za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti)». Dnipro. URL: https://duan.edu.ua/images/head/Science/UA/Academic_Council/D_08_120_0/khavrova_dys_ertatsiya2.pdf
32. Chornyy A. V. (2010). Intelektualni resursy yak ob'yekt derzhavnoho upravlinnya v suchasnykh umovakh. Reformuvannya podatkovoyi sluzhby Ukrayiny vidpovidno do Yevropeys'kykh standartiv : nauk.-prakt. konf., 22 zhovt. 2010: tezy dop. Irpin, ch. 2. P. 401–404.
33. Shvydanenko H. O. Intelektualni resursy: vyznachennya ta systematyzatsiya. URL: kneu.edu.ua
34. Edvison L., Meloun M. Intelektual'nyy kapital. Opredeleniye istinoy stoimosti kompanii. URL: http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1429.html
35. Yakovlyeva O. V. (2012). Osnovni napryamy upravlinnya intelektual'nymy resursamy ta intelektual'nym kapitalom promyslovoho pidpryyemstva. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*. №2(18). P. 116–119
36. Babin Barry J.; Darden William R.; GRIFFIN, Mitch. Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping. *Journal of Consumer Research*. 1994. V. 20. № 4. 644 p.
37. Caddy I. Intellectual Capital: Recognizing Both Assets and Liabilities. *Journal of Intellectual Capital*. 2000. Vol. 1, no. 2. PP. 129–146.
38. Davenport T. H., Prusak L. Working knowledge: How organizations manage what they know. *Harvard Business School Press*. Boston, 1998. 264 p.

39. Joia L. A. Measuring intangible corporate assets. Linking Business Strategy with Intellectual Capital. *Journal of Intellectual Capital*. 2000. Vol. 1. PP. 68–84.
40. Stewar T.A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. New York: Currency Doubleday, 1997. p. 67.
41. Sveiby K. E. The New Organizational Wealth: Managing and Measuring Knowledge Based Assets. URL: <http://www.sveiby.com/articles/MeasureIntangibleAssets.html/>

Хаврова К.С., Кожухова Т.В.

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ - ГЛАВНОЕ УСЛОВИЕ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье разработана авторская модель составляющих человеческого капитала, к которой отнесена взаимосвязанная система категорий, а именно: «интеллектуальный капитал», «интеллектуальный потенциал», «интеллектуальные ресурсы» и «интеллектуальная активность персонала». Это позволило описать их взаимодействие и сделать вывод о том, что довольно значительная часть компонент одного также являются компонентами другого. Именно эта общая часть составляющих (условно названа интеллектуальной активностью) и реализуется через категорию «людской капитал», концептуально и терминологически именно в этот момент становясь капиталом. Эта часть включает в себя особым образом организованную сумму знаний, умений, навыков (компетенций), что является сегодня ключевым условием обеспечения конкурентоспособности национальной экономики. Части составляющих, которые и позволяют их дифференцировать (нематериальные активы, физическое и психическое здоровье, культура, социум, институты и др.), оказывают меньшее, но все же существенное влияние друг на друга. Также, предложенная модель открывает новые возможности в осмыслении таких важнейших проблем современного экономического мира, как распределение доходов, развитие креативных способностей человека, повышение качества и уровня жизни, достижения сбалансированного развития экономики, накопления национального богатства, роль науки и высоких технологий в общем цикле воспроизводства жизненных благ, и тому подобное.

Ключевые слова: человеческий капитал; интеллектуальный капитал, интеллектуальный потенциал, интеллектуальные ресурсы и интеллектуальная активность персонала.

K. Khavrova, T. Kozhuhova

HUMAN CAPITAL IS THE MAIN CONDITION TO ENSURE THE COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY

The article developed the author's model of the components of human capital, which includes an interconnected system of categories, namely: "intellectual capital", "intellectual potential", "intellectual resources" and "intellectual activity of personnel". This allowed us to describe their interaction and conclude that a fairly significant part of the components of one are also components of the other. It is this common part of the components (conventionally called intellectual activity) that is realized through the category of "human capital", conceptually and terminologically, at this very moment, it becomes capital. This part includes a specially organized amount of knowledge, abilities, skills (competencies), which is today a key condition for ensuring the competitiveness of the national economy. The parts of the components that allow them to be differentiated (intangible assets, physical and mental health, culture, society, institutions, etc.) have a smaller, but still significant impact on each other. Also, the proposed model opens up new opportunities in understanding such important problems of the modern economic world as the distribution of income, the development of human creative abilities, improving the quality and standard of living, achieving balanced economic development, accumulating national wealth, the role of science and high technologies in the general cycle of reproduction of life. benefits, and the like.

Key words: human capital; intellectual capital, intellectual potential, intellectual resources and intellectual activity of personnel.